

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของหมอพื้นบ้าน ในด้าน ประเภท บทบาท และภูมิหลังทางสังคม ตลอดจนศึกษาการดำรงอยู่และการปรับตัวของการแพทย์พื้นบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการเข้าสู่การเป็นหมอพื้นบ้าน การถ่ายทอดความรู้ วิธีคิด แบบแผนการรักษา ลักษณะของโรคที่รักษา ค่าใช้จ่าย ตลอดจนพฤติกรรมของผู้ป่วยที่ใช้บริการรักษากับหมอพื้นบ้าน

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์ตามประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) พื้นที่ในการศึกษาคือเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ การเลือกตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง กลุ่มตัวอย่างได้แก่หมอพื้นบ้าน จำนวน 50 ราย และกลุ่มบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์พื้นบ้าน เช่น เจ้าของร้านขายยาแผนโบราณจำนวน 3 ราย ผู้ป่วยที่ใช้บริการรักษากับหมอพื้นบ้านจำนวน 8 ราย

ผลการวิจัยพบว่า ประเภทและบทบาทของหมอพื้นบ้านมีลักษณะที่หลากหลาย ซึ่งแบ่งได้ 3 ประเภท ได้แก่ หมอพื้นบ้านที่รักษาโดยเน้นการประกอบพิธีกรรม หมอพื้นบ้านที่รักษาโดยเน้นการรักษาตามพื้นฐานความเชื่อจากเหตุผลทางธรรมชาติ เรื่องของธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ หยิน-หยาง และหมอพื้นบ้านที่ใช้กระบวนการรักษาหลาย ๆ วิธีผสมผสานกัน หมอพื้นบ้านที่ยังคงมีบทบาทการรักษาในปัจจุบัน ได้แก่ หมอจับชีพจร (หมอแมะ) หมอพระ หมอยา (สมุนไพร) หมอบีบนิ้ว หมอเสกเป่าคาถา เช็ด แหก หมอกระดูก (ขวากซุย) หมอทรง (ม้าจี่) หมอดูเมื่อ หมอสะเดาะเคราะห์ หมอที่มีบทบาทมากขึ้นได้แก่หมอทรง (ม้าจี่) หมอบีบนิ้ว หมอดูเมื่อ หมอที่หมดบทบาทในการทำคลอดแบบพื้นบ้าน คือ หมอดำแย

การดำรงอยู่และการปรับตัวเกี่ยวกับกระบวนการเข้าสู่การเป็นหมอพื้นบ้านนั้นพบว่าแรงจูงใจของการเป็นหมอพื้นบ้านเกิดจากความสนใจส่วนบุคคล ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นทั้งในครอบครัว ชุมชน และการช่วยเหลือผู้ป่วยเป็นบุญกุศล แบบแผนการถ่ายทอดไม่มีระบบชัดเจนเน้นการปฏิบัติ สืบต่อกันมา แหล่งของการเรียนรู้ได้จากการบวชเรียนที่วัด จากผู้เฒ่าผู้แก่ในละแวกชุมชนและเรียนเพิ่มเติมด้วยตนเองภายหลัง จารัตที่มีการสืบทอดมาในปัจจุบัน ได้แก่ พิธีการรับขันตั้ง (ขันครู) การไหว้ครู ข้อปฏิบัติ ข้อห้ามของหมอพื้นบ้าน และคุณสมบัติของผู้ที่จะหมอพื้นบ้าน เป็นต้น พิธีการรับขันตั้งมีการปรับรูปแบบไปจากเดิมบ้างเล็กน้อย การปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านพบว่า สถานภาพทางสังคมในแง่ของการได้รับการยกย่องทางสังคม (Social prestige) โดยส่วนรวมลดลง เมื่อเทียบกับอดีต เนื่องจากการจัดลำดับชั้นทางสังคมในปัจจุบันมีปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาแผนใหม่เป็นตัวกำหนด มากกว่าการที่ได้รับการยกย่องทางสังคมจากการบวชเรียนแบบ

บุษยามาส สินธุประมา และเจนศิริ จันท์ศิริ. 2538. การดำรงอยู่และการปรับตัวของการแพทย์พื้นบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่ = *Survival and Adaptation of Folk Medicine in the City of Chiang Mai*. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

ดั้งเดิม แต่สถานภาพบทบาทที่ยังคงดำรงอยู่ในแง่มุมของบทบาทการรักษา ยังได้รับการเคารพยกย่อง อยู่ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติและความสามารถของหมอพื้นบ้าน ส่วนลักษณะการปรับ บทบาทของหมอพื้นบ้านนั้นไม่ได้ปรับเพื่อไปสู่บทบาทใหม่ แต่เป็นการปรับบทบาทด้านการรักษา โรคหรืออาการเจ็บป่วยที่การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถอธิบายและรักษาไม่ได้ผล นอกจากนี้มี การปรับรูปแบบวิธีการรักษาโดยใช้วิธีการของการแพทย์แผนปัจจุบัน รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้าร่วมในการวินิจฉัยและรักษาโรคด้วย หมอพื้นบ้านที่เป็นหมอยามีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการ รักษาอย่างชัดเจน โดยลดพิธีกรรมขั้นตอนในการเก็บยา ประยา ปัจจุบันรูปแบบการประยาใช้ วิธีการชื้อยาและจ้ำร้านขายยาแผนโบราณผสมยา โม่ หรือบดยา ตามที่หมอพื้นบ้านบอกตัวยานี้ให้ นอกจากนี้ยังมีร้านที่รับจ้ำบรรจยาสมุนไพรใส่แคปซูลด้วย

การปรับวิธีคิด และการอธิบายสาเหตุของความเจ็บป่วยก็มีการปรับเปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามแบบแผนการรักษาของหมอพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับวิธีการอธิบายสาเหตุรวม เจ็บป่วยของหมอและผู้ป่วยด้วย เช่น ถ้าความเจ็บปวดนั้นเกิดจากการล่วงเกินพลังอำนาจที่เป็น ธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ จะรักษากับหมอพื้นบ้าน ถ้าความเจ็บปวดนั้นเกิดจากสาเหตุทาง ธรรมชาติในร่างกาย จะรักษากับหมอแผนปัจจุบัน แต่บางครั้งสาเหตุของความเจ็บปวดอาจเกิดจาก ทั้งสาเหตุทางธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องกรรม การล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์สาเหตุ เหล่านี้อาจทำให้เจ็บป่วยได้ เมื่อรักษากับหมอแผนปัจจุบันแล้วไม่ได้ผลก็จะไปรักษากับหมอ พื้นบ้าน และพบอีกว่าผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยบางชนิดเชื่อว่า อาการนั้นต้องรักษากับหมอพื้นบ้าน เท่านั้นจึงจะหาย เช่น ภูสวด และการรักษากระดูกโดยมีต้องผ่าตัด เป็นต้น

รูปแบบการใช้จ่ายในการรักษาแบบพื้นบ้านมี 3 ลักษณะคือ หนึ่งเป็นค่ายกครูหรือไหว้ครู สองเป็นค่าตอบแทนเมื่อรักษาหายแล้วที่ให้ตามความศรัทธา หรือเป็นการด่าหัว สามเสียเงินเป็นค่า รักษาตามที่ได้ตกลงราคาไว้แล้ว การที่หมอพื้นบ้านยังดำรงอยู่ได้ในสังคมเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น คุณสมบัติ ความประพฤติ ความสามารถของหมอในการรักษา กลุ่มอาการของโรคบางชนิด และตอบสนองความต้องการในการแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยของ ผู้ใช้บริการโดยเฉพาะความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจซึ่งมีผลต่อความเจ็บป่วยทางกายด้วย พฤติกรรม การรักษาของหมอพื้นบ้านและคนไข้ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของการเยียวยารักษาที่จะช่วยแก้ไขปัญหา ความเจ็บป่วยต่างๆ เช่น ปัญหาความกังวลใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ความพิการที่ อาจเกิดจากการเจ็บป่วย รวมทั้งวัฒนธรรมในการสื่อสารระหว่างหมอกับคนไข้ด้วย